

ligen ursprungligen ett binamn, 'den funne', 'hittebarnet', är känt från hela Norden; också i runinskrifterna är det säkert styrkt. Utom på U 1176 förekommer det på U 1146, på Vg 157, 180(?) samt på DR 29. — *Dorir* är ett i inskrifterna vanligt namn. — Mansnamnet *Æilifr* är belagt sex gånger i uppländska inskrifter; ett av beläggen finnes på en i Upplands-Väsby i november 1957 påträffad runsten (se S. B. F. Jansson, Fyndrapport, ATA). Se vidare om namnet Sm 16 och U 233.

Den enda tolkningssvårigheten erbjuder runföljden 42–53 **uk** / **ilefr** / **uk** / **mak**. Med all sannolikhet har ristaren här gjort sig skyldig till en tanklös felristning: **uk** i st. f. **at**. Påfallande är också, att han har utelämnat pronomenet 'sin' efter **mak**, men den ristare, som här har varit verksam, har också eljest i flera fall förkortat slutet av sina inskrifter. Icke heller slarvfel äro sällsynta hos denne ristare.

Huggningsteknik, runformer, bruket av skiljetecken, skrivningar och ornamentik äro typiska för Öpir. Det är förvånande, att E. Brate icke i *Svenska runristare* (1925) upptager U 1176 bland Öpirs osignerade ristningar. Vid Hässelby i Harbo sn, omkring 17 km (fågelvägen) NÖ om Huddunge by, står den av Öpir signerade U 1177. Icke heller den ristningen är upptagen i *Svenska runristare*.

1177. Hässelby, Harbo sn.

Pl. 155, 156, 157.

Litteratur: B 1087, L 794, D 1:296. J. Bureus, F a 6 s. 5 n:r 187, s. 86 n:r 187 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 181, F a 1 s. 45; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 173; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 37; O. Grau, Beskrifning öfver Wästmanland (1754), s. 590 [omtrycket 1904, s. 460]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 95; E. Erdmann, Några ord till upplysning om bladet »Lindsbro» (1865), s. 66; UFT h. 5 (1876), s. 14; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 36; Västmanlands läns kalender 1881, s. 266; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); S. Erlands-son, Skrivelse till Riksantikvarien den 2/9 1921 (ATA); P. Eriksson, Skrivelse till Riksantikvarien den 4/11, 11/11, 23/11, 10/12 1924 (ATA); Skrivelser från Riksantikvarieämbetet till P. Eriksson den 7/11, 14/11 och 28/11 1924, till S. Th. Kjellberg den 28/11 1924 (ATA); F. Bergman, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 28/12 1924 (ATA), Den återuppresta runstenen vid Hesselby i Harbo socken (i: Sala Allehanda den 11/2 1925).

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 1087 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:296; F. Bergman, foto 1924 (ATA).

Runstenen står sedan år 1924 rest på en trädlös åkerholme, 250 m. S om mangårdsbyggnaden i Hässelby, 275 m. Ö om stora landsvägen Östervåla–Harbo kyrka. Stenen är väl synlig från landsvägen. Ursprungligen torde stenen ha stått omkring 100 m. längre åt NÖ. Den gamla platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindsbro».

Bureus anger i F a 6 platsen för U 1177 på följande sätt: »Widh Häseby i Harbo Sockn». F a 5: »Harbo S. Häseby». F a 1: »Harbo Sochn. Häseby». — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har med bläck antecknats: »Hesseby gårde» (B 1087: »Våla Hundari. Harbo Sockn... Hesseby Gärde»; L 794: »Hässelby gårde»). — O. Celsius, som undersökte ristningen den 10 juli 1726, lämnar följande upplysningar om platsen: »Hesselby, Harbo Sn Wåhla härad. i gärdet wid byn. En ättebacke straxt derhos med många stenringar.» Grau: »Wid Hässelby Frälse-Hemman finnes på des gårde en Runsten ... hwilken dock nu näppeligen kan läsas». — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Lindsbro» anges platsen på följande sätt: »*Harbo socken*: på gärdet några hundra fot söder om Hesselby, en ganska väl bibehållen större [runsten], nu kullfallen». — I sin reseberättelse för sommaren 1876 (i *Runa* fol.) meddelar Dybeck: »Första uppehållet i Vålas härad ... gjordes vid Hesselby i Harbos socken, der jag dröjde en hel dag och äfven påföljande dagen inställde mig för att granska den lika tråkiga som krångliga ristningen å B. 1037¹ [= U 1177] ... Stenen, hvilken ännu för 50 år sedan var omgifven af talrika grafminnesmärken, deribland en stor ättehög och stensättningar, efter hvilket allt nu mer ej ringaste tecken kan upptäckas, ligger på en åker i södra gärdet, med storändan (fotstycket) i ett djupt dike. Arrendatorn af gården förklarade sig villig att mot skälig ersättning låta resa stenen å annat rum. En forskare (K[lingspo]r) hade för icke länge sedan 'sett på stenen, men icke närmare granskat honom'.» *Sveriges runurkunder*: »Denne runsten ligger i ett dike på Hässelbys gårde, söder om gården».

¹ Feltryck för 1087.

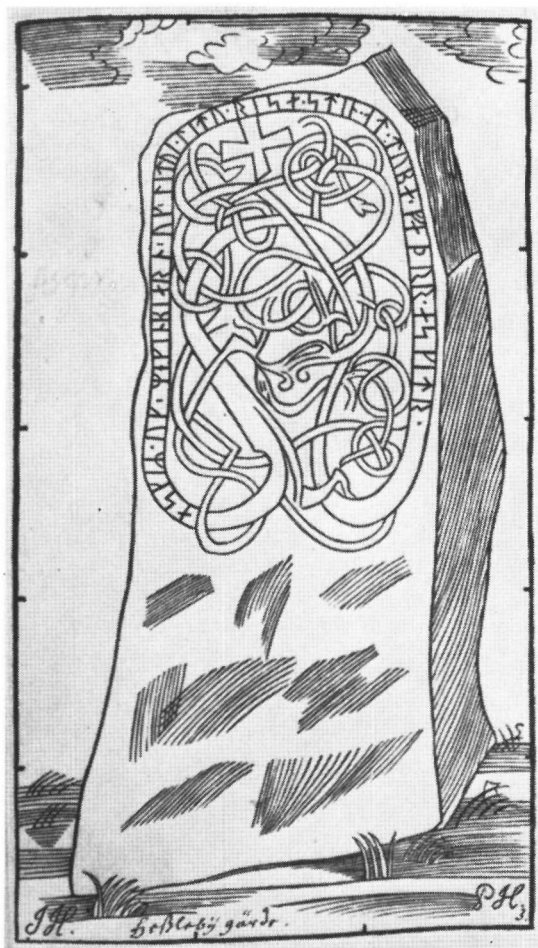

Fig. 569. U 1177. Hesselby, Harbo sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1087).

U 1177 blev länge liggande innan något försök gjordes att resa den. Hösten 1921 skriver emellertid amanuensen S. Erlandsson till Riksantikvarien: »Vid besök av undertecknad i Öster-Våla sn, Uppland, den 20. juli 1921 omtalades för mig av hemmansägaren P. J. Lindberg, Lindsbro, att en runsten skulle ligga kullfallen på ett gärde vid Hesselby i Harbo sn ... Följande dag besökte jag Hesselby, som är akademihemman. Arrendator A. E. Pettersson visade mig stenen, som ligger kullfallen i en åker ca 50 m söder om byggnaden. Den har möjligen ursprungligen stått på en kulle ytterligare ca 50 m åt S och skulle ha flyttats för att användas till bygge, vilket förhindrats genom ingripande från Uppsala (ingen anteckning härom i Ant.-Top. arkivet). Stenen hade sedan fått ligga på halva vägen (enligt Konrad Gustafsson i Floberga). Arrendator A. E. Pettersson förklarade sig villig att efter erhållet tillstånd till vintern ombesörja stenens uppresande på den ursprungliga¹ platsen. Lämplig kontrollant vore museiintendenten Sven T. Kjellberg, Västerås, inom vars verksamhetsområde även Harbo socken faller.» Erlandssons skrivelse föranledde ingen åtgärd.

Tre år senare skriver fornminnesvårdaren i Harbo socken Petrus Eriksson till Riksantikvarien: »Då i Kungl. förordningen angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande § 3 stadgas, att Kungl. Antikvitetsakademien eger att genom Riksantikvarien efter skedd tillsägelse åt jordägaren låta uppresa och iståndsätta kullfallna runstenar m.m., kan jag ej underlåta påpeka att vid Hesselby gård här i socknen, hvilken gård eges av Upsala Universitet, ligger en kullfallen, synnerligen väl bevarad runsten på åkerskiftet strax söder om gården och i omedelbar närhet av med stensättning kring foten befintliga ättehögar. — Får stenen ligga kullfallen en tid framåt, är det fara att den aldrig mera blir synlig.» Petrus Eriksson slutar sin skrivelse i förhoppningen, »att åtgärder snarast möjligt vidtagas, så att stenen blir rest antingen där den nu ligger eller å annan lämplig plats». I en senare skrivelse meddelade P. Eriksson, att arrendatorn »förklarade sig fortfarande villig släppa till dragare och folk för stenens flyttning och uppresande antingen på den ursprungliga platsen eller, om Herr Riksantikvarien så finner, på annan lämplig plats. Någon för jordegaren eller arrendatorn orsakad skada till följd av stenens flyttning är utesluten, men han frågar om någon ersättning lemnas för arbetet. Dragare tycktes han vara villig att lemna kostnadsfritt. Tiden för flyttningen torde nu ... vara synnerligen lämplig.» Riksantikvarieämbetet begärde den 14/11 1924 »ett överslag över de beräknade kostnaderna» för en flyttning av stenen till »den kulle, som ligger c:a 50 m. söder om den plats där den nu ligger». P. Eriksson meddelade (23/11 1924), »att kostnaden för flyttning och resning av runstenen torde bli ytterst minimal, enär ortsintresset, mot förmodan, glädjande nog visade sig vara storartat. Då av Edra brev framgår att stenen bör resas på kullen söder om Hesselby gård, lyckades jag intressera folk, som voro behjelpiga, och i går forslade vi upp den på kullens krön. — Sedan stenen blottats från jord, visade det sig att dimensionerna voro ganska stora — den mäter i höjd 2.5 meter, bredden i basen 1.8 och i övre ändan 1.4 samt i genomskärning 0.6 meter. Härav framgår att transport med hästkraft var omöjlig, utan måste företagas med domkraft. — Vill Herr Riksantikvarien förordna någon, som bestämmer hvarest den skall resas på kullen, så vore jag tacksam, emedan jag vidtalat folk, som äro villiga hjälpa till då, och det vore enl. min åsikt bäst fortast möjligt medan marken är bar och inte vidare tillfrusen.» Intendent S. Th. Kjellberg förordnades, men han hade tydligen icke tillfälle att företaga denna tjänsteresa. Den energiske P. Eriksson skriver den 10 december till Riksantikvarien: »Som Intendent Källberg då han var i Möklinta för en tid sedan till följd av snövädet ej ville resa hit, och runstenen följaktligen icke ännu kunnat resas, får jag hemställa, att Herr Riksantikvarien i stället ... ville förordna Amanuensen Folke Bergman i Uppsala, hvilken har sitt hem här och nästa vecka reser hit ut, att få

¹ Uppgiften, att stenen ursprungligen skulle ha stått på »kullen», är av allt att döma oriktig.

bestämma plats för stenen. — Jag har en lånad stenkran samt diverse kättingar, bjälkar o.d.l. liggande där på platsen, och hvilka attiraljer måste återställas, för så vidt att resningen inte kan ske snarast möjligt.» Bergman förordnades; i sin rapport den 28/12 1924 skriver han: »Vid min ankomst till Hesselby den 22 dennes befanns runstenen uppforslad å en kulle c:a 200 m. söder om gården, där den låg på ena kanten av ett gravröse. Då platsen omedelbart sydväst om detta röse syntes lämplig, restes stenen där och nedsattes — på alla sidor väl ommurad med mindre stenar — ungefär 0,5 djupt ... Mot den av amanuens Erlandsson lämnade uppgiften — att stenen ursprungligen haft sin plats på kullen, där den nu blivit rest, och därifrån flyttats för att begagnas vid något byggnadsföretag el. dyl. men hamnat i åkern nedanför kullen — kunna invändningar göras.» Bergman hänvisar till den avbildning av stenen som finnes hos Grau¹, där stenen framställs »såsom upprest, men denna ställning är säkert en rekonstruktion, ty konturlinjen motsvarar hela stenens, d.v.s. stenen synes stå på markytan. Ristningen på sidan är ej återgiven, ehuru den är lika tydlig som framsidans. Stenen låg tydligen omkull, och denna sida var nog nedsjunken i marken. Nu är emellertid jordmånen i backen så pass hård, att inte ens denna tunga sten skulle kunna sjunka så djupt ned. Det är tydligt, att den redan då låg ute i åkern. Den skulle alltså ha släpats från kullen, innan teckningen hos Grau tillkom. De som lämnat upplysningar till Erlandsson torde ej stödja sig på någon så gammal tradition. — Trots att den nya platsen antagligen ej är den ursprungliga, måste den dock föredragas framför den gamla både ur praktiska och estetiska synpunkter; om stenen rests i åkern hade den liksom förut blivit till hinder vid jordbruksarbetet och hade ej heller blivit synlig så vida omkring, som den nu verkligen är. Huvudristningen vänder sig nu rakt mot väster, där landsvägen går förbi. På dess förra plats har den av läget att döma varit vänd åt nordväst.» — Även i en artikel i *Sala Allehanda* beskrives resandet av U 1177: »Den enda runstenen i Harbo sn har sedan lång tid legat omkullfallen ute på gårdet ett par 100 m. söder om Hesselby gård. Då den varit osynlig från landsvägen, torde ej många ha känt dess plats, och en del av sockenborna ha kanske rentav saknat kännedom om detta åldriga minnesmärke. Med vederbörligt tillstånd av riksantikvarien har stenen förliden höst flyttats till en långsträckt, ganska låg backe, omkring 100 m. sydväst om stenens gamla plats, och där har den blivit rest. Då stenen är av anseelig storlek (största längd 2,55 m.), visade det sig vara synnerligen svårt att förflytta densamma den relativt långa vägen, och detta kunde verkställas endast med tillhjälp av en domkraft, varmed den tunga bjässen på underlagda rullar släpades på utlagda bjälkar. Arbetet utfördes helt på frivillighetens väg (bortsett ett mindre bidrag från k. Vitterhets-, Historie- o. Antikvitets Akad.), av intresserade sockenbor, vilka för denna sin förtjänstfulla uppoffring äro värda allt beröm ... Önskligt hade varit att man fått placera den på backens högsta krön, men som detta utgöres av ett gravröse, har den i stället fått sin plats omedelbart intill detta och så, att framsidan vändes mot väster, där landsvägen mellan Kvarsta och Hesselby går förbi på något avstånd. Den synes nu mot hela Hesselby gårde och erbjuder en synnerligen imponerande anblick.»

Röd granit. Höjd över marken 2 m., hela höjden 2,55 m., framsidans bredd (mittpå) 1,05 m., högra smalsidans bredd 0,58 m. Ristningsytorna äro ojämma, särskilt smalsidan. Ristningen är trots detta i stort sett tydlig. Anmärkningsvärt är, att runorna genomgående äro kraftigare huggna än ornamentiken, som i stort sett är synnerligen grunt huggen; flerstädes äro ornamentslinjerna skönjbara endast som krosspår. På framsidan finnes t.h. om korsets nedre arm en färsk, rund krossning, möjligen efter ett gevärsskott. I denna skada ha några ornamentsdetaljer förlorats.

Inskrift:

askir - uk - meginbiarn - uk - litli - litu - risa - stin - at - tuba - fapur - askiarþ -
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 ybir - risti
 55 60

Asgæirr ok Mæginbiorn ok Litli letu ræisa stæin at Tobba, faður Asgærðar. Öpir risti.

»Åsger och Mäginbjörn och Litle läto resa stenen efter Tobbe, Åsgärds fader. Öpir ristade.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. I **a** har dubbelsidig bst liksom inskriftens andra **a**-runor utom 32 **a** och 37 **a**. 3 **k** är ej stunget. I 4 **i** finnes en fördjupning, som säkerligen är naturlig. 8 **m** har så gott som fullständigt förlorat högra bst. 9 **e** är stunget med en flack prick. 10 **g** är tydligt stunget. 12 **n** har ensidig bst liksom övriga **n**-runor (17 och 36). 21 **i** är ej stunget. 23 **l** är tydligt. 26 **i** är ej stunget, ej heller 30 **i** och 35 **i**. 40 **u** är ej stunget. I 45 **p** utgår bst från ramlinjerna. 50 **k** är ej stunget. 54 **p** har oregelbunden form i

¹ Bergman har tydligen icke insett, att Grau endast återger Hadorphs och Helgonius' träsnitt.

det att bst upptill utgår från hst, medan den nedtill träffar ramlinjen ett avsevärt stycke från hst. Runföljden 55–63 står på stenens högra smalsida. Före 55 **y** finnes ingen runa. 55 **y** är tydligt stunget. Efter 63 **i** är ristningsytan mycket ojämn. Här finnas inga säkra spår av något sk. — Bureus (i F a 6): **askia uk - ekinbiarn uk litli litu risa stin at tuba fapur askiarl**. Bureus har sålunda — i likhet med senare granskare — icke observerat runföljden 55–63. 8 m uppfattas av honom som en vänd **k**-runa. — Hadorph och Helgonius: **askir · uk · mekinbiarn · uk · litui · litu · risa · stin · at · tuba · faprr · askitr**. — Celsius: : **asker / uk / mekinbiarn / uk / litli / litu / risa · stin / at · tuba · fapur / askiarl**. Celsius anmärker: »Öfwerst på stenen näst uht med stora slängian är ett Korss». — Dybeck: **askia · uk · mekinbiarn · uk · litli · litu · risa · stin · at · tuba · fapur · as - - . . . p**.

Inskriften tolkas av Bureus (i F a 5) på följande sätt: »EsGirus et MeginBiernus et Chatilo fecerunt erigi saxum Tuboni patri EsChierti». Graus tolkning lyder: »Asgir och Meginbiörn samt Litwi låto resa sten åt Tuba, som war Asgirs Fader». I stort sett samma översättning ger C. Säve i *UFT* (1876): »Åsger och Meginbjörn och Litvi låto resa sten efter Tube (el. Dumbe?), Åsgerds fader».

U 1177 har med all sannolikhet rests av tre söner efter deras fader. Också en dotter nämnes i minnesinskriften, i det att om den döde meddelas, att han var »Åsgärds fader».

Inskriftens sex personnamn erbjuda inga tolkningssvårigheter. *Asgæirr*, som sannolikt är den äldste broderns namn, förekommer på följande uppländska runstenar: U 350, 473, 592, 698, 759, 775, 844, 845 och 1177. (På U 844 och 845 betecknar namnet otvivelaktigt en och samme man.) Dessutom är det känt från en västgötsk inskrift (Vg 154) samt från en medelpadsk (L 1073). — *Mæginbiorn* har tydligen varit ett synnerligen ovanligt namn. U 1177 ger veterligen det enda exemplet på namnet i runskrift. Av stort intresse är, att en man med samma namn nämnes i en medeltida handling, rörande dessa trakter. I en skattelängd för östra Västmanland för år 1371 (tryckt i *Vestmanlands Fornminnesförenings årsskrift* 3, 1884, s. 77) finnes nämligen följande uppgift: »De parochia Fernebo Mæghinbyorn ibidem [= i Vesterby] unj marcas cum dimidia». Det förefaller alltså, som om namnets användning skulle ha varit begränsad till denna trakt. — *Litli* har likaledes varit sällsynt. Det är tydligen ursprungligen ett binamn, formellt sett en form av adj. *litill*; jfr namn som *Stori*, *Gamli* o.s.v. (Det är väl knappast en tillfällighet, att *Litli* nämnes sist av de tre männen. Han har sannolikt varit den yngste av bröderna.) Namnet är eljest känt från en runsten, som nu står på Romfartuna kyrkogård (L 1003). Denna är ristad av en man med namnet *Litli*. — Om mansnamnet *Tobbi* (*Tubbi*), hittills belagt på fem uppländska runstenar, se U 229. — Kvinnonamnet *Asgærðr* har tydligen icke varit vanligt i Sverige under vikingatiden. Det är endast belagt på U 318, 606 och 1177.

Hässelby-stenen är ett vackert exempel på Öpirs konst. Ristningen är i varje detalj typisk för denne mästare. Det är därför överraskande, att U 1177 icke har upptagits i E. Brates *Svenska runristare* (1925).

Trollartorpet, Harbo sn.

I sin anteckningsbok *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 37 lämnar O. Celsius följande upplysning om en runristning vid »Trollartorpet» i Harbo sn: »Unga Kempen berättade den 24 Jan 1737, att en half mihl ifrån Harbo Kyrka på vägen till wåhla, är nyl. observerad en jordfast stor Runesten. wid ett torp kallat Trollartorpet.» Denna Celsius' uppgift ligger till grund för alla senare anteckningar om den förmodade runristningen. N. R. Brocman citerar Celsius i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a, UUB), s. 298, och Liljegren upptager ristningen i *Runurkunder* (1833) som n:r 795: »Trollartorpet, 1/2 mil från kyrkan, på vägen till Wåla, en Runsten.» *UFT* h. 5 (1876), s. 14: »Vid Trollartorpet, 1/2 mil från kyrkan, på vägen till Wåla skall en runsten hafva funnits (enligt Celsius), men någon inskrift har ej blifvit uppgifven.» I sin reseberättelse för sommaren 1876, tryckt i *Runa* (fol.) 1876, skriver Dybeck (s. 36): »Närmare Harbos kyrka ligger Trolltorpet der, enligt Celsius (Liljegren 795), äfven en runsten skall finnas; men jag letade förgäfvess efter honom under tre särskilda besök vid stället. En pastor i församlingen skulle för 20 år sedan haft reda på stenen, hvars läge nu ingen kände. Andra vanliga hedna fornlemningar af mindre betydelse funnos här mycket spridda, deribland en liten bautasten, vid hvilken en lös klotsten ligger.» Också vid runinskriftsinventeringen år 1943 söktes ristningen utan framgång. Det torde kunna betraktas som säkert, att uppgiften om en runristning vid Trollartorpet är oriktig.